

Ш.О. Мендалиева, PhD докторанты¹

Д.М. Турекулова, э.ғ.д., профессор²

Р.К. Сабирова*, э.ғ.к., профессор³

Ж.У. Сулейменова, э.ғ.к., қауымд. профессор³

Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар мен инжиниринг университеті,

Ақтау қ., Қазақстан¹

Esil University, Астана қ., Қазақстан²

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті,

Атырау қ., Қазақстан³

*- негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)

e-mail: sabirovarysty@mail.ru

ФОРСАЙТ ӘДІСІ НЕГІЗІНДЕ АЙМАҚТАҒЫ КАДРЛАРДЫ ДАЯРЛАУ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ

Экономика мен әлеуметтік құрылымның серпінді өзгеруінің қазіргі жағдайында озық кадрлармен қамтамасыз етудің маңыздылығы барған сайын айқын бола түсуде. Адами капиталды дамытуға бағытталған стратегиялар мен құралдарды кешенді зерттеу жекелеген аймақтардың бәсекеге қабілеттілігін арттырып қана қоймай, тұтастай алғанда елдің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуына ықпал етеді.

Осы мақаланың мақсаты Атырау облысындағы кадрларды даярлау нарығының ағымдағы жай-күйін және адами капиталдың даму динамикасын талдау болып табылды, бұл қазіргі проблемалар мен мүмкіндіктерді анықтауға мүмкіндік берді.

Зерттеуде форсайт әдісі қолданылды. Rapid Foresight әдісі жылдам болжам жасауға және икемді стратегияларды қалыптастыруға арналған. Ол тез бейімделу және өзгеретін жағдайларда қолданылды. Бұл әдіс сарапшылардың сауалнамасына негізделген және болжам бойынша консенсусқа қол жеткізеді. Белгісіздік деңгейі жоғары стратегиялық мәселелер үшін тиімді.

Озық кадрлармен қамтамасыз ету және өңірлік даму құралдарын кешенді зерттеу кадрларды даярлаудың тиімді жүйесін құру өзгермелі жағдайларға жауап ретінде жүйелі тәсілді, барлық мүдделі тараптардың өзара іс-қимылын және икемділікті талап ететінін көрсетті.

Rapid Foresight әдістемесін пайдалана отырып, форсайт-сессияларды өткізу сарапшылар мен мүдделі тараптардың пікірлерін жинауға, трендтер мен ықтимал тәуекелдерді анықтауға, сондай-ақ өңірдегі жағдайды жақсарту үшін ұсынымдар әзірлеуге мүмкіндік берді.

Кілт сөздер: еңбек нарығы, білім беру, кадрларды даярлау, кәсіптік білім беру, форсайт-сессия, салалар, Атырау облысы

Ключевые слова: рынок труда, образование, подготовка кадров, профессиональное образование, форсайт-сессия, отрасли, Атырауская область

Keywords: labor market, education, personnel training, vocational education, foresight session, industries, Atyrau region

JEL classification: J024

Кіріспе. Атырау облысы экономикасының қажеттіліктері кәсіптік білім беру жүйесінің алдына кадрларды даярлау сапасын, олардың еңбек нарығының, нақты жұмыс берушілердің талаптарына сәйкестігін арттыру міндеттерін қояды. Кәсіптік білім берудің мазмұны мен сапасының өңірлік еңбек нарығының талаптарына сәйкестігін қамтамасыз етуге білім беру ұйымдарының құрылымдық бөлімшелеріндегі арнайы жабдықталған жұмыс орындары және экономиканың нақты секторы кәсіпорындары мен ұйымдарының жұмыс орындарындағы практика есебінен тәжірибеге бағдарланған оқыту бағытталған.

Аймақтың білім беру саласындағы заманауи тенденциялар және оның әртүрлі деңгейлерінің алдында тұрған талаптар олардың жалпы білім беру жүйесіндегі рөлін, функциялары мен орнын қайта қарауды, оларды одан әрі дамытуда жаңа тәсілдерді әзірлеуді қажет етеді.

Мақаланың басты мақсаты Атырау облысындағы кадрларды даярлау нарығының ағымдағы жай-күйін және адами капиталдың даму динамикасын талдау болып табылады, бұл өңірдегі басым бағыттарды және осы салаларға кадрлар даярлау мәселесін анықтауға мүмкіндік береді.

Мақсатқа жету үшін зерттеудің негізгі міндеттері:

- жетекші кәсіпорындардың, негізгі білім беру ұйымдары мен мемлекеттік органдардың топ-менеджерлерінің пікірлерін зерделеу негізінде өңір экономикасының басым салаларын талдау және негіздеу;

- салалық сарапшылардың пікірлері негізінде анықталған басым бағыттарды дамытудың негізгі проблемаларын, факторлары мен перспективаларын зерделеу;

- өңірлік еңбек нарығының болашағы туралы өңір халқының пікірін, олардың кәсіби өзін-өзі жүзеге асыруға деген қарым-қатынасын, облысты дамытудың басым күн тәртібі мен стратегиялық векторын түсінуді және болып жатқан процестердегі өз орнын анықтауды зерделеу.

Зерттеу әдістері ретінде сипаттама, талдау, салыстыру және зерделеу қолданылды.

Зерттеу Rapid foresight әдістемесін пайдалана отырып, форсайт-сессияларды өткізу, сапалы және сандық әдістерді қолдана отырып, жетекші кәсіпорындардың топ-менеджерлерімен, негізгі білім беру ұйымдарының басшыларымен, мемлекеттік органдар өкілдерімен, салалық сарапшылармен терең сұхбат форматында, облыстар тұрғындары арасында сауалнама өткізу арқылы жүргізілді.

Зерттеу бойынша жүргізілген сауалнамаға Атырау облысы бойынша 500-ден астам тұрғындар қатысты, зерттеу Атырау облысы экономикасының 3 секторын қамтыды. Басым салаларды айқындай отырып, өңірлік дамуды болжау стратегияларды таңдау өзекті деректер мен трендтерге негізделуі тиіс екенін растады. Бұл ресурстарды тиімдірек бөлуге және күш-жігерді негізгі бағыттарға бағыттауға мүмкіндік береді, бұл әсіресе шектеулі бюджеттер мен инвестициялар үшін жоғары бәсекелестік жағдайында маңызды.

Rapid Foresight әдістемесін қолдана отырып, форсайт-сессияларды өткізу сарапшылар мен мүдделі тараптардың пікірлерін жинауға мүмкіндік берді, бұл болашақта кадр саясаты тап болуы мүмкін негізгі трендтер мен тәуекелдерді анықтауға көмектесті. Кадр қажеттіліктері туралы ақпаратты үнемі жаңартып отыру және стратегияларды өзгермелі жағдайларға бейімдеу үшін осындай әдістерді қолдануды жалғастыру маңызды.

Зерттеу нәтижелері бойынша ең ауқымды "болашақ мамандықтарының" тізімі пайда болды, олар сұранысқа ие болады немесе алдағы онжылдықта пайда болады деген тұжырым жасалды.

Әдебиеттік шолу. Білім беру аясында бүгінгі таңда көптеген мәселелер бар, мысалы, халықаралық шоғырландыру шиеленісіндегі экономикалық сілкіністер және сенімнің төмендеуі, сондай-ақ ауқымды көші-қон, урбанизация және халықтың қартаюы. Бүгінгі таңда өзекті мәселелердің шешілмеуі бұл мәселелерге нәтижелі қарауға уақыт жоқ екенін білдіреді, қалыптасқан жағдайдан шығу үшін осы мәселені шешумен айналысу қажет [1].

Сонымен қатар, болашақта шешімін табуды қажет ететін күрделі жағдайдар да бар: бұл климатқа байланысты дағдарыстар, экономика мен қоғамды одан әрі цифрландыру, сондай-ақ ел ішінде де, шетелде де саяси тұрақсыздықтың жаңа түрлері болашаққа әкелуі мүмкін, бұл әдетте күткеннен мүлдем өзгеше. Дегенмен, болашақтың әртүрлі ықтимал сценарийлерін анықтау, олардың қандай әсер етуі мүмкін екенін зерттеу және ықтимал салдарын анықтау өте құнды.

Өзгерістер одан әрі және жылдамырақ болуы мүмкін және өзгерістер экспоненциалды түрде өскен кезде, білім беру жүйесінің оларға жауап беру қабілетінде де солай болуы керек [2].

Әдіснама тұрғысынан болашақты зерттеуде (теорияда да, практикада да) көптеген тәсілдер, модельдер мен әдістер қолданылады, олардың көпшілігі басқа ғылыми пәндерден немесе кәсіби қызмет салаларынан алынған [3, 4]. Негізгі ұстаным – болашақ "болжауға" болатын бір еріксіз нұсқадан емес, анықтауға және сипаттауға болатын көптеген баламалардан тұрады, бірақ олар туралы нақты не болатынын дәл айту мүмкін емес [5].

Футурологияда кеңінен қолданылатын технологиялардың бірі-Форсайт (ағылш. foresight - "болашаққа көзқарас"), инновациялық дамудың стратегиялық бағыттарын сараптамалық бағалауға, орта және ұзақ мерзімді перспективада қоғамға, экономикаға әсер етуі мүмкін технологиялық жетістіктерді анықтауға негізделген [6].

Форсайт-жобаларда көптеген жалпы ғылыми және спецификалық әдістер қолданылады, олардың әрқайсысының өзіндік күшті және әлсіз жақтары бар. [7,8].

Соңғы кезде ресейлік білім беруде форсайтты қолдану кеңінен таралуда. "Балалық шақ 2030", "Білім-2030" резонанстық жобалары белгілі [9-11]. Осының аясында ресейлік білім беруді дамытудың «жол картасы» дайындалды, ол жақын арада негізгі білім беру институттарының құрылымындағы өзекті өзгерістерді, кадрларды даярлау мақсаттарын, мазмұнын, технологияларын көрсетеді [12].

Қазіргі уақытта Ресейде Форсайттың келесі әдістері қолданылады: өнеркәсіптік-технологиялық Форсайт (НИУ ЖЭМ және т.б.), "еріксіз болашақ" сценарий әдісі ("Болашақты жобалау" тобы), сондай – ақ, 2008 жылдан бастап Rapid Foresight әдісі қолданып келеді. Осы жұмыстардың ең маңызды нәтижелері:

- «Форсайт-білім беру 2035», бұдан бірқатар жаңа жобалар туындады (Global Education Future, жаңа кәсіптер Атласы, WorldsSkills -те Ресейдің қатысуы және FutureSkills құру, білім беру саласындағы бірқатар эксперименттерді танымал ету және кең тәжірибеге көшу және т. б.) (Rapid Foresight бойынша).

- «Ұлттық технологиялық бастаманың форсайты» - Ресейде жаңа салаларды құру бойынша жұмыс, онда 2035 жылға қарай жетекші орындардың біріне ие болу мүмкіндігі жоғары (Rapid Foresight бойынша).

- 2012 жылдан бері «Форсайт-флот» –жаңа жобаларды іске қосуға мүмкіндік беретін жыл сайынғы ауқымды сессия (Rapid Foresight бойынша).

- Ресейдің ғылыми-технологиялық даму болжамы-2030. Форсайттар салалар (оның ішінде ірі сала құраушы корпорациялар) мен аумақтар (оның ішінде айқын ерекшелігі бар) үшін жүргізілді және әзірленді [13].

Ресей тәжірибесінде ғылым мен технологияның дамуын болжау үшін форсайт зерттеулерімен қатар, болашақтың жаңа мамандықтары мен құзыреттерін болжау үшін форсайт сессиясын атап көрсетуге болады.

Ресейде Rapid Foresight технологиясы белсенді қолданылады – re-ENGINEERING FUTURES тобы әзірлеген форсайт әдістемесінің ресейлік нұсқасы (<http://refuture.me/>), классикалық Форсайт технологияларына қарағанда қысқа мерзімде ре-презентативтік нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Rapid Foresight әдісі бойынша форсайт-сессияның нәтижесі «Болашақтың картасы» болып табылады - бүкіл пәндік саланы, оның болашағының бейнесін, сондай-ақ белгілі бір қалаулы және қалаусыз күйлерге жетудің әртүрлі тәсілдері мен жолдарын және оқиғаларды дамытудың белгілі бір нұсқасын іске асыру ықтималдығына әсер ететін факторларды көруге мүмкіндік беретін көрнекі бай кеңістік. Болашақ картасын қатысушылар мақсатты Жол картасына оңай өзгерте алады – негізгі трендтерді, технологиялардың даму болжамын, оқиғаларды, стратегиялық бағыттарды қамтитын бірлескен болашақтың көрнекі бейнесі ғана емес, сонымен қатар шешімдер қабылдау және нақты әлеуметтік, технологиялық іс-қимылдарды немесе жобаларды іске қосу нүктелері, заңнамалық және лobbистік шаралар жоспары.

Тарихи тұрғыдан алғанда, кадрларды даярлау мәселелерімен XX ғасырдың ортасынан бастап, индустрияландыру мен ғылыми-техникалық прогресс білікті жұмысшылардың тапшылығы проблемасын шиеленістірген кезден бастап барлық дамыған елдер айналысқан. 1960 жылдары Жапония жоғары технологиялық салаларды дамытуға ықпал ететін құзыреттерді қалыптастыруға бағытталған "Технополис" сияқты технологиялық дамудың мемлекеттік бағдарламалары шеңберінде озық оқытуға алғашқылардың бірі болып тәсілдерді енгізді. 1980-1990 жылдары ұзақ мерзімді кадрлық жоспарлау тұжырымдамасы АҚШ пен Германияда дамыды, онда инновациялық салаларда мамандар даярлау үшін алғашқы "болжамды оқыту" модельдері құрылды.

Әлемдік еңбек нарығының дамуына әлеуметтік, технологиялық, экономикалық, экологиялық, саяси салаларда болып жатырған үлкен өзгерістер өзінің әсерін тигізуде. [14]. Қазіргі уақытта еңбек нарығында орта техникалық және жоғары техникалық білімі бар білікті қызметкерлер жетіспейді. Жұмыс іздеп жүрген үміткерлердің негізінен біліктілігі мен қажетті білімі жоқ [15].

Ғылыми әдебиеттерді талдау соңғы 20 жылда барлық әлемде форсайт кең танымал және болашақтағы құзіреттіліктерге қажеттіліктерді болжауда жиі қолданылатын құрал болып табылады. Шетелдік ғылыми әдебиеттерді талдау жасай келе Қазақстан жағдайында қалай екендігін қарастырдық.

Қазақстанда форсайт әдісі білім беру саласында еңбек нарығында инновациялық қызмет кадрларына деген қажеттіліктерге сандық болжау тұрғысынан қарастырылған.

Кейбір аймақтарда өңірлік жоғары оқу орындары жанынан кадрларға қажеттілікті болжау мәселесі бойынша жұмыс жасайтын 20 жобалық кеңсе құрылған. Өңір университеттерінде алғашқы форсайт мектептері өткізіліп, сертификатталған мамандар өңірдің әлеуметтік-экономикалық жағдайын талдау жасап, сауалнамалар мен сұхбаттар жүргізіп, форсайт сессиялар жүргізуді бастады.

Біздің пікірімізше, Қазақстан Республикасының жаңа-әлеуметтік экономикалық жағдайында жоғары және кәсіби білім беру жүйесінде кадрларды даярлауда және оның сапасын арттыруда белгілі бір мазмұндық және құрылымдық өзгерістер жасалуда. Осы тұрғыдан алғанда форсайт әдісі стратегиялық жоспарлау мен болжамдау құралы ретінде білім жүйесіндегі қажеттіліктерді талдау мен кәсіби даярлаудағы тиімді әдіс деп ойлаймыз. Форсайт зерттеу кезеңдері семинарлар өткізу, фокус-топтарды қалыптастыру, зерттеу нәтижелерін тексеру үшін сараптама жасаудан тұрады.

Негізгі бөлім. Қазақстан Республикасының Атырау облысы өзінің стратегиялық орналасуы мен дамыған өнеркәсібі арқасында ел экономикасында шешуші өңірлердің бірі болып қала береді.

2024 жылдың бірінші жарты жылдығында өңірдің жалпы ішкі өнімі 6,7 трлн. теңге болды, Қазақстанның ЖІӨ жалпы көлемінің 12,7%-н құрады. 2024 жылдың 10 ай ішіндегі салықтар мен басқа да түсімдердің жалпы көлемі 3,6 трлн. теңгеге жетті, оның 1,9 трлн. теңге көлеміндегі қаражат мемлекеттік бюджетке аударылса, 1,9 трлн. теңгесі Ұлттық қорға түсті.

Аймақтағы негізгі капиталға салынған тікелей шетелдік инвестициялар көлемі 1,1 млрд. АҚШ доллары. 2024 жылы 46 млрд.теңге сомасындағы 8 инвестициялық жобалар іске асырылды, оның ішінде жүк вагондарын өндіру заводы, полиэфирлік геосинтетикалық материалдар мен полиэтилен өндіретін заводтар бар. Жыл аяғына шейін 24,2 млрд. теңгеге 9 жобаны аяқтау жоспарланған.

Мұнайгаз өнеркәсібі аймақ экономикасының негізі болып қала береді. Теңіз кен орнын кеңейту жұмыстары жүргізілуде, соның ішінде “Болашақ” жобасы бар, бұл аймақтағы мұнай өндіруді арттыру мен мұнайхимия саласын дамытуға ықпал етеді. Полипропилен, полиэтилен, бутадиең және карбамид өндіру жобалары жүзеге асырылуда, осының арқасында жаңа жұмыс орындары құрылып, импортқа тәуелділік төмендеді.

Көлік инфрақұрылымын дамыту да аймақтың басым бағыттарының бірі. Газ құбырлары, су тазалайтын станциялар мен жылу желілері салынууда және жаңғыртылуда.

Білім беру сферасында 2024 жылы “Жайлы мектеп” жобасы шеңберінде 9 мектеп салына бастады. Жыл соңына қарай тағы 6 мектеп салуды аяқтау жоспарлануда. Осының нәтижесінде аймақтағы үш ауысымдық оқыту мен апатты мектептер мәселесі 2027 жылға қарай шешілмекші.

Денсаулық сақтау саласында 2024 жылы 4 медициналық нысан іске қосылды, жыл соңына қарай тағы 12 нысан беру жоспарланған. Медициналық кадрларды ауылға тарту үшін 10 млн.теңгеге дейін төленеді, бұл 140 дәрігердің жұмысқа орналасуына мүмкіндік берді.

Осылайша, зерттеу аясында қарастырылып отырған Атырау облысының экономикалық өсу үшін бірегей ерекшеліктері мен әлеуеті бар екенін айта аламыз. Атырау облысында мұнай-газ өнеркәсібін дамыту басымдық болып қала береді, бірақ экономиканың тұрақтылығы үшін әртараптандыруды талап етеді.

Атырау облысы білім беру саласындағы заманауи тенденциялар және оның әртүрлі деңгейлерінің алдында тұрған міндеттер олардың жалпы білім беру жүйесіндегі рөлін, функциялары мен орнын қайта қарау, оларды одан әрі дамытуда жаңа тәсілдерді әзірлеу қажеттілігін туғызады.

Атырау облысының техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарындағы оқу процесі өндірістік оқыту шеберінің басшылығымен оқу-өндірістік шеберханаларда, сондай-ақ тікелей өндірісте және өз өндірісінің өнімдерін шығаруға және өткізуге болатын тиісті бейіндегі ұйымдарда орындалатын теориялық даярлық пен өндірістік оқытуды қамтиды.

Кесте – 1

Техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында студенттер саны, қабылдау және бітірушілер саны, адам

	2020	2021	2022	2023	2024
ТЖКБ ұйымдарында білім алушылардың саны					

Қазақстан Республикасы	477 539	494 042	525 909	547 994	557021
Атырау облысы	15 912	16 462	18 274	20 154	19900
ТЖКБ ұйымдарында студенттерді қабылдау					
Қазақстан Республикасы	164 644	176 884	195 189	192 843	194 703
Атырау облысы	5649	6 665	7 303	6434	6670
ТЖКБ ұйымдарында түлектер саны					
Қазақстан Республикасы	144 333	146 094	146 494	138 760	158733
Атырау облысы	5 106	4 837	4 692	4 841	6068

**ҚР Ұлттық статистика Бюросы мәліметтері негізінде авторлармен құрастырған*

2024 жылы Атырау облысында студенттерді қабылдау 2020 жылмен салыстырғанда 18,1% - ға артқаны байқалады. Жалпы республика бойынша студенттерді қабылдау өсімі тиісінше 18,3 % құрады (1-кесте).

Қазіргі уақытта өңірдегі білім беру ұйымдарында экономиканың 12 саласы бойынша мамандар даярланады, 74 мамандық бойынша оқу процесі ұйымдастырылған.

Кесте – 2

Атырау облысы бойынша техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында оқитын студенттердің саны

	2020 ж.	2021 ж.	2022 ж.	2023 ж.	2024 ж.
Атырау облысы	16 462	18 274	20 154	20 371	19 900
Атырау қ.ә.	14 607	16 287	17 916	18 281	17 912
Жылыой	988	997	1 092	1 087	919
Индер	183	199	203	205	231
Құрманғазы	181	220	231	225	203
Қызылқоға	146	160	199	177	160
Мақат	245	284	389	276	327
Махамбет	112	127	124	120	148

**ҚР Ұлттық статистика Бюросы мәліметтері негізінде авторлармен құрастырған*

2-кестеден көргендей, 2024 жылы 2020 жылмен салыстырғанда Атырау облысында техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарында оқитын студенттердің саны бойынша өсім байқалады, алайда, алдыңғы жылмен салыстырғанда 2,3 %-ға кеміген. 2024 жылы алдыңғы жылмен салыстырғанда студенттер санының Атырау қаласында, Жылыой, Құрманғазы, Қызылқоға аудандарында төмендегені байқалады. Ал Индер, Мақат және Махамбет аудандарында техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарында оқитын студенттердің саны өскені байқалады.

Зерттеу аясында өңірдің басым салаларын анықтау және олардың дамуына әсер ететін факторларды анықтау бойынша жұмыс жүргізілді. Бұл тұрғыда өңірлік еңбек нарығының болашағы және облыстарды дамытудың стратегиялық векторы туралы сараптамалық қоғамдастық пен облыс халқының пікірлері үлкен қызығушылық туғызды. Өйткені, кез-келген аумақтың болашақ бейнесі өзекті саяси және экономикалық күн тәртібіне де, қоғамдық санада жүзеге асырылатын және айтылған күтулер мен болжамдарға да байланысты.

Зерттеу барысында Атырау облысының 500 респондентінен сұхбат алынды. Зерттеуде репрезентативті үлгі қолданылды. Сандық өлшеудің іріктемелі жиынтығын анықтау үшін мынадай критерийлер негіз болды:

- әлеуметтік-демографиялық критерий: респонденттің жынысы мен жасы;
- географиялық критерий: тұрғылықты жері, қала немесе ауыл тұрғыны;
- сандық өлшеудің іріктемелі жиынтығының көлемі (сауалнама бойынша).

Осы критерийлер бойынша "Халық" санатындағы респонденттерді бөлу 3- кестеде келтірілген.

Кесте – 3

Сандық өлшеудің іріктемелі жиынтығының көлемі (сауалнама). "Халық" санатындағы респонденттерді бөлу

Облыс	Жалпы саны	Ерлер					Әйелдер				
		18-29	30-45	46-55	56-65	66+	18-29	30-45	46-55	56-65	66+
Атырау	500	63	92	39	31	16	60	92	42	39	28
қала	276	33	51	20	16	9	33	55	24	22	16
ауыл	224	30	41	19	15	7	27	37	18	17	12

**сұрау нәтижесі бойынша құрастырылған*

Социологиялық сауалнама нәтижелерінің дұрыстығы:

- статистикалық маңызды көлемдер мен іріктеменің тиісті модельдерін пайдалану;
- алдын ала сыналған сауалнама құралдарын қолдану;
- IBM SPSS Statistics бағдарламалық-аналитикалық кешенінің мүмкіндіктерін пайдалана отырып, деректерді статистикалық-математикалық өңдеу мен талдаудың дұрыс әдістерімен қамтамасыз етілді (22.0 нұсқасы). Статистикалық талдау сауалнама сұрақтарына респонденттердің жауаптарының сызықтық (бір өлшемді) таралуын талдауды және зерттелетін белгілер арасындағы байланысты екі өлшемді (жұптық) талдауды қамтыды.

Әрі қарай, аймақтық басымдықтарды кешенді талдауды көрсететін зерттелетін сала бойынша сандық және сапалық өлшемдердің жалпыланған көрсеткіштерін қарастырдық. Сапалы өлшеудің іріктемелі жиынтығының көлемі (терең сұхбат) бойынша кәсіпорындардың, білім беру ұйымдарының және мемлекеттік органдардың топ-менеджерлері арасынан респонденттер таңдап алынды (4-кесте).

Кесте – 4

Сапалы өлшеудің іріктемелі жиынтығының көлемі (терең сұхбат). "Кәсіпорындардың, білім беру ұйымдарының және мемлекеттік органдардың топ-менеджерлері" респонденттерін бөлу

Өңір	Сарапшылар – 30 адам		
	Мемлекеттік органдардан сарапшылар	Білім беру ұйымдарынан сарапшылар	Салалық сарапшылар
Атырау облысы	5	5	20
Барлығы	5	5	20

**сұрау нәтижесі бойынша құрастырылған*

Респонденттердің сұраққа жауаптарын талдау: «Сіз біздің облыстың даму болашағын қалай көресіз?» деген сұрақ экологиялық тұрақтылық, жұмыспен қамтуды дамыту, өнеркәсіптегі инновациялар, қызмет көрсету және туризм саласын қолдау, сондай-ақ агроөнеркәсіптік кешенді дамыту сияқты элеуметтік-экономикалық дамудың неғұрлым өзекті аспектілерін анықтауға бағытталған (1-сурет).

Сурет – 1. Сіз біздің облыстың даму болашағын қалай көресіз?

**сұрау нәтижесі бойынша құрастырылған*

Азаматтар көрсеткен басымдықтар:

Экологиялық жағдайдың жақсаруы мен «жасыл» технологияның дамуы (26,3%) – экологиялық мәселелерге үлкен қызығушылық тұрақты дамудың өсіп келе жатқан тенденциясын көрсетеді. Бір жағынан, бұл экологиялық мәселелер мен климаттың өзгеруі туралы хабардар болумен, екінші жағынан өмір сүру сапасын жақсартуды қалаумен байланысты болуы мүмкін. Бұл бағыт қалалық және ауылдық жерлерге де қажет болады, өйткені ол ластануды азайтуға және ресурстарды сақтауға ықпал ететін технологияларды енгізумен байланысты.

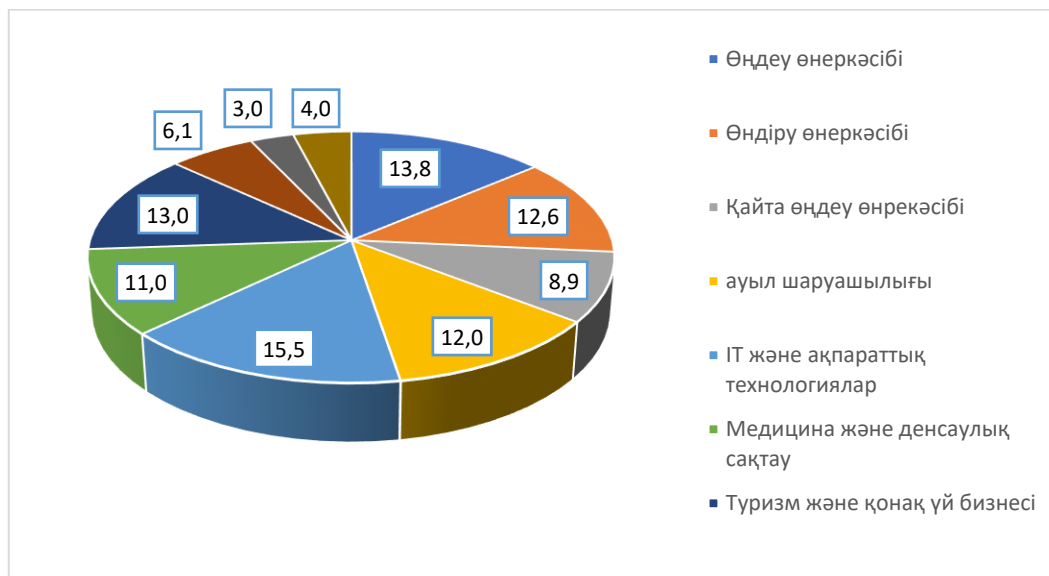
Инвестициялар мен жұмыс орындарының әртүрлілігін тарту үшін қызмет көрсету және туризм саласын дамыту (24,3%) – бұл көрсеткіш жұмыс орындарын құруды және инвестициялар тартуды қамтамасыз ете алатын қызмет көрсету саласы мен туристік әлеуетті кеңейтуге ықпал етеді. Бұл бағыт әсіресе жаңа жұмыс орындарына деген қажеттілік пен туристік секторға жоғары қолдау көрсетілетін қалалық аймақтарға қатысты. Туризмнің дамуы мәдени мұраны қолдауға және жұмыспен қамтуды жақсартуға оң әсер етуі мүмкін.

Өнеркәсіптік инновациялар мен жаңа технологиялар арқылы экономиканы дамыту (23,3%) – бұл көрсеткіш бизнестің бір бөлігі үшін инновациялар мен жаңа технологиялар арқылы экономиканы жаңғырту қажет екенін көрсетеді. Өнеркәсіптік инновациялар аймақтың өнімділігі мен бәсекеге қабілеттілігінің жаһандық және ұлттық деңгейде өсуін қамтамасыз ете алады. Осылайша, технологиялық жаңартуға бағытталған экономикалық даму өмір сүру деңгейі мен тұрақтылықты арттырудың қажетті шарты болып табылады.

Инфрақұрылым мен көлік желісіне инвестициялардың өсуі (19,6%) – бұл басымдық көлік пен әлеуметтік жұмыспен қамтуды жақсартуды талап етеді, бұл қозғалыстың ыңғайлылығы, жұмыс орындарының қолжетімділігі және өмірдің жайлылығы үшін маңызды. Бұл аспект экономикалық белсенділікті арттыруға және тартымдылықты төмендетуге ықпал ете отырып, жалпы аймақтың дамуына ықпал етуі мүмкін.

Ауыл шаруашылығы мен агроөнеркәсіптік кешенді дамыту (6,6%) – Жалпы респонденттер үшін шаруашылық жүргізу басты басымдық болып табылмаса да, ол жағдайдағы жағдай үшін инновациялық сала болып қала береді. Агроөнеркәсіптік кешенді дамыту азық-түлік қауіпсіздігін және атмосфераның тұрақты дамуын қамтамасыз ете алады (1-сурет).

Осы зерттеу барысында аймақ үшін стратегиялық маңыздылығын, бәсекеге қабілеттілігін және әлеуметтік маңыздылығын анықтау мақсатында белгіленген облыстардың басым салалары талданды. Бағалаудың негізгі критерийлері инновациялар, адами капиталды дамыту, мемлекетті қолдау, нарықтық қажеттіліктер, сондай-ақ әлеуметтік және экологиялық талаптар болды. Бұл бағыттағы нәтиже 2-суретте берілген.

Сурет – 2. Облысты дамыту үшін стратегиялық маңызы бар экономика салаларын көрсетіңіз

**сұрау нәтижесі бойынша құрастырылған*

Алынған мәліметтер негізінде жалпыланған нәтиже келесі ретпен беріледі:

1. IT және инновациялық технологияларды қолдау: барлық жас және гендерлік топтар арасында осы салаға деген жоғары қызығушылық IT инфрақұрылымы мен цифрландыруға инвестициялардың маңыздылығын көрсетеді. Бұл жас мамандарды тартуға және жоғары технологиялар мен тұрақты дамуға бағытталған заманауи экономиканы құруға көмектеседі.

2. Өнеркәсіптің дәстүрлі салаларын дамыту: өңдеу және өндіру өнеркәсібі аймақ экономикасында маңызды рөл атқаруда. Бұл салаларды қолдау тұрақты табыс, жұмыспен қамту және салықтарды қамтамасыз ете алады. Бұл әсіресе орта және егде жастағы топтар үшін, сондай-ақ осы секторларда экономикалық тұрақтылықтың қайнар көзін көретін халықтың ерлер бөлігі үшін өте маңызды.

3. Туризм мен қонақ үй бизнесін ілгерілету: Туризм жастар, қала тұрғындары және әртүрлі жұмыс орындарын дамытуға мүдделі адамдар арасында қолдау көрсетеді. Бұл саланы дамыту жаңа жұмыс орындарын құрып қана қоймай, аймақты сыртқы инвесторлар мен туристер үшін тартымды етеді.

4. Медицина мен денсаулық сақтау саласына инвестициялар: бұл саланы, әсіресе әйелдер тарапынан қолдау медициналық көмекті жақсарту қажеттілігін көрсетеді. Денсаулық сақтау саласына инвестиция салу өмір сүру сапасын жақсарту және аймақтың әлеуметтік инфрақұрылымын нығайту үшін маңызды.

5. Ауыл шаруашылығы ауылдық жерлерге басымдық ретінде: ауыл шаруашылығы ауыл тұрғындары үшін маңызды сектор болып қала береді. Аграрлық секторды қолдау ауылдық аумақтардың экономикасын нығайтуға, азық-түлік қауіпсіздігін жақсартуға және ауылдық жерлерде тұрақты жұмыс орындарын құруға көмектеседі.

Басым салаларды тиімді дамыту олардың экономикалық әлеуетін түсінуді ғана емес, сонымен қатар бірқатар негізгі критерийлер мен факторлар бойынша терең бағалауды талап етеді. Салаларды кешенді талдау олардың стратегиялық маңыздылығын, бәсекеге қабілеттілігін және әлеуметтік маңыздылығын анықтауға мүмкіндік береді, бұл ерекше назар мен қолдауды қажет ететін басым бағыттарды белгілеуге көмектеседі.

Қорытынды. Осылайша, қарастырылып отырған салаларды дамытудың басым салалары мұнай-газ, энергетика, өнеркәсіп, туризм, құрылыс, логистика, IT, ауыл шаруашылығы, білім беру болып табылады. Осы салаларды табысты дамыту үшін мемлекетті қолдауды, инновацияларды енгізуді, инфрақұрылымды дамытуды және кадрларды кәсіби даярлауды қамтитын кешенді тәсіл қажет.

Rapid Foresight әдістемесін пайдалана отырып, жетекші кәсіпорындардың, негізгі білім беру ұйымдары мен мемлекеттік органдардың топ-менеджерлерімен, салалық сарапшылармен терең сұхбат жүргізу нәтижелері бойынша облыс бөлінісінде басым салалар мен олардың дамуына әсер ететін факторларды былайша құрылымдауға болады:

Атырау облысының басым бағыттары:

1. Мұнай-газ және химия өнеркәсібі. Атырау облысы өңірдің ЖӨӨ-нің 88% -н құрайтын мұнай өндіру бойынша Қазақстанда көшбасшы орынға ие. Оның аумағында инвесторларды тартатын бірегей кен орындары бар.

2. Білім беру. Атырау облысы Қазақстанның жетекші мұнай-газ орталығы ретінде күрделі өндірістік жағдайларда және жаңа технологиялармен жұмыс істей алатын жоғары білікті мамандарға аса мұқтаж. Білім беру жүйесін дамыту халықтың өмір сүру сапасын қамтамасыз етуге және инновациялық және дамып келе жатқан экономиканы құруға ықпал етеді.

2. Логистика және көлік. Ресейдің ірі өнеркәсіптік орталықтарының (Самара, Саратов) және көлік дәліздерінің жанында жақсы географиялық орналасуы логистиканы дамытуға мүмкіндік береді.

Әсер ету факторлары:

- Табиғи ресурстар қоры. Аймақ тұрақты инвестицияларды қамтамасыз ететін мұнайдың жоғары қорларының арқасында шетелдік және ішкі инвесторларды тартады.

- Географиялық орналасуы. Атырау облысы Ресеймен шектеседі, бұл өңірге логистикадағы бәсекелестік артықшылықтарды қамтамасыз етеді және экспортты ұлғайтуға мүмкіндік береді.

- Экологиялық сын-қатерлер. Өнеркәсіптік өндірістің жоғары деңгейіне байланысты қалдықтарды кәдеге жарату және Жайық өзенінің ластануымен проблемалар туындайды, бұл экологиялық қауіпсіз технологияларды енгізуді талап етеді.

- Еңбек нарығының білікті кадрларға сұранысы. Мұнай-газ және химия өнеркәсібі жоғары білікті мамандарды талап етеді, сондықтан өңірлерде облыс жағдайына бейімделген техникалық және инженерлік кадрларды даярлауға бағытталған білім беру бағдарламалары ұсынылады.

Кадрларды даярлау нарығын талдау жұмыс берушілердің қажеттіліктері мен оқу орындарының түлектерін даярлау сапасы арасындағы елеулі алшақтықтарды анықтады. Бұл білім беру бағдарламаларын қайта қарау және тәжірибеге бағытталған тәсілдерді енгізу қажеттілігін көрсетеді, бұл өз кезегінде білім беру мекемелері мен өнеркәсіп арасындағы белсенді ынтымақтастықты талап етеді. Сондай-ақ білім алушылар үшін кәсіптік бағдарлау жүйесін дамыту қажет, бұл оларға мамандық таңдауға саналы түрде қарауға көмектеседі.

Қаржыландыру. Бұл зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландыратын бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру жобасы шеңберінде орындалған (грант № BR21882382)

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Fuerth L., Faber E.M.H. Anticipatory Governance Practical Upgrades: Equipping the Executive Branch to Cope with Increasing Speed and Complexity of Major Challenges. – 2012.

2. Airaksinen T.H., Halinen I., & Linturi H. Futuribles of learning 2030. Delphi supports the reform of the core curricula in Finland // *European Journal of Futures Research*. – 2016. – №5. – URL: <http://dx.doi.org/10.1007/s40309-016-0096-y>

3. Futures research methodology – Version 2.0: CD-ROM edited by Jerome C. Glenn and Theodore J. Gordon, American Council for the United Nations University. – 2003. – URL: 10.1007/978-1-4939-7419-1

4. Bell W. Foundations of futures studies: Human science for a new era volume II: Values, objectivity, and the good society // *Long Range Planning*. – №30. – P. 638–638. – 1997. – URL: <https://doi.org/10.1016/S0024-6301%2897%2984590-6>

5. Heinonen S., Kuusi O., Salminen H. How Do We Explore Our Futures? Methods of Futures Research // Finnish Society for Futures Study. – 2017. – 312 p.

6. Martin B.R. Research Foresight and the Exploitation of the Science Base, Office of Science and Technology // HMSO. – 1993. – 81 p.

7. Loveridge D. Foresight: The Art and Science of Anticipating the Future // Routledge. – 2009. – 282 p.

8. Popper R. Foresight methodology. The Handbook of Technology Foresight: Concepts and Practice - Cheltenham: Edward Elgar Publishing. – 2008. – P. 44–88.
9. Евзрезов Д.В., Майер Б.О. «Образование 2030» – вызов системе образования. 1. Форсайт образования – план создания «людей одной кнопки»? // Вестник Новосибирского государственного педагогического университета. – 2014. – №2. – С. 118–132.
10. Евзрезов Д.В., Майер Б.О. «Образование 2030» – вызов системе образования. 2. Форсайт образования – смена модели детства? // Вестник Новосибирского государственного педагогического университета. – 2014. – №2. – С. 133–149.
11. Евзрезов Д.В., Майер Б.О. «Образование 2030» – вызов системе образования. 3. Смена государственного образования на частное элитарное // Вестник Новосибирского государственного педагогического университета. – 2014. – №2. – С. 150–161.
12. Будущее образования: глобальная повестка. М.: Сколтех. – 2014. – 208 с.
13. RAPID FORESIGHT. Методология. – 2017. – URL: https://xn--80aacacvtbthqmh0dxi.xn--p1ai/assets/files/documents/foresight_0.4_2017.pdf
14. Казиева А.Н., Шалбаева Ш.Е., Қадырова Қ.Ж., Бөлшекебаева Қ.О. Әлемдік еңбек нарығын қайта бағдарлау // Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің Жаршысы. – 2024. – №1(54). – Б. 15–21. – doi:10.52260/2304-7216.2024.1(54).2
15. Байдыбекова С.К., Сауранбай С.Б., Абенова Г.И. Рынок труда и проблемы формирования занятости в Республике Казахстан // Вестник Казахского университета экономики, финансов и международной торговли. – 2023. – №1(50). – С. 80–88. – doi:10.52260/2304-7216.2023.1(50).10

REFERENCES

1. Fuerth L., Faber E.M.H. Anticipatory Governance Practical Upgrades: Equipping the Executive Branch to Cope with Increasing Speed and Complexity of Major Challenges. – 2012.
2. Airaksinen T.H., Halinen I., & Linturi H. Futuribles of learning 2030. Delphi supports the reform of the core curricula in Finland // *European Journal of Futures Research*. – 2016. – №5. – URL: <http://dx.doi.org/10.1007/s40309-016-0096-y>
3. Futures research methodology – Version 2.0: CD-ROM edited by Jerome C. Glenn and Theodore J. Gordon, American Council for the United Nations University. – 2003. – doi:10.1007/978-1-4939-7419-1
4. Bell W. Foundations of futures studies: Human science for a new era volume II: Values, objectivity, and the good society // *Long Range Planning*. – №30. – P. 638–638. – 1997. – URL: <https://doi.org/10.1016/S0024-6301%2897%2984590-6>
5. Heinonen S., Kuusi O., Salminen H. How Do We Explore Our Futures? Methods of Futures Research // Finnish Society for Futures Study. – 2017. – 312 p.
6. Martin B.R. Research Foresight and the Exploitation of the Science Base, Office of Science and Technology // HMSO. – 1993. – 81 p.
7. Loveridge D. Foresight: The Art and Science of Anticipating the Future // Routledge. – 2009. – 282 p.
8. Popper R. Foresight methodology. The Handbook of Technology Foresight: Concepts and Practice - Cheltenham: Edward Elgar Publishing. – 2008. – P. 44–88.
9. Evzrezov D., Majer B. «Образование 2030» – вызов системе образования. 1. Forsajt obrazovanija – plan sozdaniya «ljudej odnoj knopki»? ["Education 2030" - a challenge to the education system. 1. Education foresight - a plan to create "one-button people"?] // Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. – 2014. – №2. – S. 118–132. [in Russian].
10. Evzrezov D., Majer B. «Образование 2030» – вызов системе образования. 2. Forsajt obrazovanija – smena modeli detstva? ["Education 2030" - a challenge to the education system. 2. Education foresight - a change in the childhood model?] // Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. – 2014. – №2. – S. 133–149. [in Russian].
11. Evzrezov D., Majer B. «Образование 2030» – вызов системе образования. 3. Smena gosudarstvennogo obrazovanija na chastnoe jelitarnoe ["Education 2030" - a challenge to the education system. 3. Change of state education to private elite] // Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. – 2014. – №2. – S. 150–161. [in Russian].
12. Budushhee obrazovanija: global'naja povestka. M.: Skoltech [The Future of Education: Global Agenda. Moscow: Skoltech.]. – 2014. – 208 s. [in Russian].

13. RAPID FORESIGHT. Metodologija [Methodology]. – 2017. – URL: https://xn--80aacacvbtbthqmh0dxl.xn--p1ai/assets/files/documents/forsight_0.4_2017.pdf [in Russian].

14. Qazieva A., Shalbaeva Sh., Qadyrova Q., Bolshekebaeva Q. Alemdik enbek narygyn qajta bagdarlau [Reorienting the global labor market] // Qazaq jekonomika, qarzhy zhane halyqaralyq sauda universitetinin Zharshysy. – 2024. – №1(54). – В. 15–21. – doi:10.52260/2304-7216.2024.1(54).2 [in Kazakh].

15. Bajdybekova S., Sauranbaj S., Abenova G. Rynok truda i problemy formirovaniya zanjatosti v Respublike Kazahstan [Labor market and problems of employment formation in the Republic of Kazakhstan] // Vestnik Kazahskogo universiteta jekonomiki, finansov i mezhdunarodnoj trgovli. – 2023. – №1(50). – S. 80–88. – doi:10.52260/2304-7216.2023.1(50).10 [in Russian].

Мендалиева Ш.О., Турекулова Д.М., Сабирова Р.К., Сулейменова Ж.У.

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ПОДГОТОВКИ КАДРОВ В РЕГИОНЕ НА ОСНОВЕ МЕТОДА ФОРСАЙТ

Аннотация

В современных условиях динамичного изменения экономики и социальной структуры важность обеспечения передовыми кадрами становится все более очевидной. Комплексное изучение стратегий и инструментов, направленных на развитие человеческого капитала, не только повышает конкурентоспособность отдельных регионов, но и способствует устойчивому социально-экономическому развитию страны в целом.

Целью данной статьи являлся анализ текущего состояния рынка подготовки кадров и динамики развития человеческого капитала в Атырауской области, что позволило выявить существующие проблемы и возможности.

В исследовании использовался метод форсайт. Метод Rapid Foresight предназначен для быстрого прогнозирования и разработки гибких стратегий. Он использовался в условиях быстрой адаптации и изменения. Этот метод основан на опросе экспертов и позволяет достичь консенсуса по прогнозам. Эффективен для стратегических вопросов с высоким уровнем неопределенности.

Комплексное исследование передовых кадровых средств и инструментов регионального развития показало, что создание эффективной системы подготовки кадров требует системного подхода, взаимодействия и гибкости всех заинтересованных сторон в ответ на меняющиеся условия.

Проведение форсайт-сессий с использованием методики Rapid foresight позволило собрать мнения экспертов и заинтересованных сторон, выявить тренды и возможные риски, а также выработать рекомендации для улучшения ситуации в регионе.

Mendaliyeva S., Turekulova D., Sabirova R., Suleimenova Z.

ANALYSIS OF THE STATE OF PERSONNEL TRAINING IN THE REGION BASED ON THE FORESIGHT METHOD

Annotation

In today's dynamic changing economy and social structure, the importance of providing advanced personnel is becoming more and more obvious. A comprehensive

study of strategies and tools aimed at developing human capital not only increases the competitiveness of individual regions, but also contributes to the sustainable socio-economic development of the country as a whole.

The purpose of this article was to analyze the current state of the personnel training market and the dynamics of human capital development in Atyrau region, which made it possible to identify existing problems and opportunities.

The foresight method was used in the study. The Rapid Foresight method is designed for rapid forecasting and the development of flexible strategies. It was used in conditions of rapid adaptation and change. This method is based on a survey of experts and allows you to reach a consensus on forecasts. It is effective for strategic issues with a high level of uncertainty.

A comprehensive study of advanced human resources and tools for regional development has shown that the creation of an effective personnel training system requires a systematic approach, interaction and flexibility of all stakeholders in response to changing conditions.

Conducting foresight sessions using the Rapid foresight methodology allowed us to gather the opinions of experts and stakeholders, identify trends and possible risks, and develop recommendations for improving the situation in the region.